

КОЛЕГІЯ

Часопис Інституту релігійних наук св. Томи Аквінського у Києві

Гуманітарний простір комунікації

У НОМЕРІ:

Поняття гуманітарного простору в зв'язку із взаємодією релігії та інших форм культури - М.В. Попович

Проблема кафоличності в умовах глобалізації - Ю. Ю. Корнійчук

Приватність і публічність як два реєстри людської колективності - Л. В. Осадча

Образи вавилонської вежі: полілог та поліфонічність в академічному просторі постмодерну як альтернатива діалогізму - О. О. Кирилова

Додатково:

Жінка і чоловік як єдність осіб у філософії
Кароля Войтили - М. Ціхонь

Природа і завдання богословського пізнання істини:
східнохристиянський погляд - В. Жуковський

Весна-літо 2009

5-6

№ 5-6 (18-19)

Схвалено рішенням Вченої ради НПУ імені М.П.Драгоманова
(протокол № 4 від 29 вересня 2009р.)

Редакційна рада:

- В. П. Андрущенко** доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік АПН України, ректор НПУ імені М. П. Драгоманова (голова Редакційної ради)
- А. Т. Авдєвський** почесний доктор, професор, академік АПН України
В. П. Бєх Доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки, перший проректор НПУ ім. М.П. Драгоманова
- В. І. Бондар** доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
- В.Д. Бондаренко** доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, (заступник голови Редакційної ради)
- Г. І. Волинка** доктор філософських наук, професор, академік АПН України (заступник голови Редакційної ради)
- П. В. Дмитренко** кандидат педагогічних наук, професор
- І. І. Дробот** доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки, директор Інституту філософської освіти і науки НПУ ім. М.П. Драгоманова
- В. Б. Євтух** доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України
- М. І. Жалдак** доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
- Л. І. Мацько** доктор філологічних наук, професор, академік АПН України
- О. С. Падалка** доктор педагогічних наук, професор
- В. Ф. Погребенник** доктор філологічних наук, професор
- В. М. Синьов** доктор педагогічних наук, професор, академік АПН України
- М. І. Шкіль** доктор фізико-математичних наук, професор, академік АПН України
- М. І. Шут** доктор фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент АПН України

Редакційна колегія:

- В. П. Андрущенко** доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік АПН України, ректор НПУ імені М. П. Драгоманова
- Т. І. Андрущенко** доктор філософських наук, професор, завідувача кафедрою етики та естетики НПУ ім. М.П. Драгоманова
В. П. Бєх доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки, перший проректор НПУ ім. М.П. Драгоманова
- В. Д. Бондаренко** доктор філософських наук, професор, заслужений діяч науки і техніки, завідувач кафедрою культурології НПУ ім. М.П. Драгоманова (голова Редакційної колегії)
- В. М. Даниленко** доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач кафедрою історії та етнополітики НПУ ім. М.П. Драгоманова
- І. І. Дробот** доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки, директор Інституту філософської освіти і науки НПУ ім. М.П. Драгоманова (заступник голови Редакційної колегії)
- О. В. Кузмінець** доктор історичних наук, професор
- Т. В. Розова** доктор філософських наук, професор, завідувача кафедри філософської антропології НПУ ім. М.П. Драгоманова
- О. О. Сушко** доктор історичних наук, професор, директор Інституту історичної освіти
- В. Г. Шарплатий** доктор історичних наук, професор
- Н. Б. Адаменко** кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії НПУ ім. М.П. Драгоманова
- С. В. Більченко** кандидат педагогічних наук, доцент кафедри культурології НПУ ім. М.П. Драгоманова
- Т. О. Котлярова** кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології НПУ ім. М.П. Драгоманова
- В. П. Хромець** кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології НПУ ім. М.П. Драгоманова
- А. Добжинський** ліценсіат філософії, директор Інституту релігійних наук св. Томи Аквінського у Києві

Колегія. Часопис Інституту релігійних наук св. Томи Аквінського у Києві

У статтях розглядаються актуальні проблеми наукових досліджень докторантів, аспірантів, викладачів вузів та співробітників наукових установ України з питань релігієзнавства, теорії та історії культури, філософії та теології.

КОЛЕГІЯ

Свідоцтво про реєстрацію: КВ №14251-3222ПР від 18.07.2008 р.

ЗМІСТ

Слово до читача 9

Мирослав Попович — Поняття гуманітарного простору в зв'язку із взаємодією релігії та інших форм культури. Лекція виголошена на пленарному засіданні Міжнародної науково-практичної конференції «Простір гуманітарної комунікації» 23 жовтня 2008 р. 11

Тематична частина

Простір гуманітарної комунікації

Шелупахіна К. М. — Ідентичність у контексті видовищних форм масової комунікації 23

Меднікова Г. С., Русаков С. С. — Герменевтичні аспекти культурологічного знання 35

Борозенець Т. А. — Проблема пізнання у філософії, науці, мистецтві, містиці й теології 48

Редакція: Адам Добжинський ОР (*головний редактор*); Катерина Рассудіна (*секретар редакції*); Андрій Баумейстер; Олексій Браславець; Тетяна Дзядевич.

Веб-адміністратор: Євгеній Гілевський
Літературний редактор: Наталія Лисак

Верстка: Володимир Барановський
Редакція залишає за собою право зміни назв і скорочення статей.

Адреса: вул. Якіра, 13,
04119 Київ, Україна
Тел/факс: (044) 503-30-23
E-mail: colegia@dominic.ua

10. Бодрийар Жан. В тени молчаливого большинства. – Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та [Електрон. ресурс]. - <http://anthropologia.spbu.ru/ru/texts/ baudrill/index.html>.
11. Эпштейн М. Проективный философский словарь. Новые термины и понятия. – Спб.: Алетейя, 2003. – 512 с.

Шелупахіна Катерина Миколаївна – аспірантка кафедри культурології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ.

An Identity in the Context of Entertainment Forms of Mass
Communication
by Kateryna Shelupachina

Summary

The article deals with the analysis of a phenomenon of identity in the context of entertainment forms of mass communication. The author supposes that modern technologies of mass visual products aimed at the production of specific images addressed to only the fragments of human person. Thus, a production of particular identity is put into effect, and personal senses turn into one consumer sense.

Герменевтичні аспекти культурологічного знання

Темою нашого дослідження є герменевтика як методологія і метод в культурології. Головна увага буде приділена інтерпретаційно-аналітичному методу культурології.

Поштовхом до виникнення культурології як науки стала недовіра до ідеї направленого поступального прогресу, криза класичної еволюційної парадигми, зародження американської антропологічної школи, яка заклала великий культурологічний пласт, поява теорії культурних ареалів, нового погляду на культуру.

Сумнів в ідеї механічного, приреченого прогресу створив передумови для принципово нових методів аналізу соціальних явищ. Специфічне розуміння культури пов'язане зі становленням наприкінці XVIII – початку XIX ст. романтизму як художнього напрямку і специфічного бачення світу. У своєму пошуку ірраціональності та духовності романтики прагнули виявити неповторну своєрідність національних рис характеру, побуту, способів існування й діяльності народу.

Сучасна культурологічна та філософська думка характеризується багатьма особливостями, які слід розглядати, зважаючи на передумови їх становлення. У класичній західній філософській думці вважалося, що філософія покликана критично самопізнавати людську життєдіяльність, тому предметом її спеціального філософського дослідження зробили людську історію і людську сутність. Кант, Фіхте, Шеллінг, Гегель бачать філософію культури чітко систематизованою наукою, але наукою специфічною. У XIX столітті єдиним

джерелом істинного знання проголошуються емпіричні дослідження, тож заперечується пізнавальна цінність філософського дослідження.

Початок кризи класичної філософії культури намітився вже у вченнях Артура Шопенгауера, Фрідріха Ніцше і їхніх послідовників. Уже ці видатні філософи показали, що і пізнання, і процес добування істини доступні далеко не всім і кожному, світ зовсім не є єдиною раціональною системою, а прогрес наук привів до жахливих для людства наслідків.

Для класичного філософського та культурологічного знання було традиційним фундаментальне протиставлення — буття та свідомість. У ХХ столітті це протистояння припинило відігравати домінуючу роль. Дійсно, вже логічний позитивізм скасував проблему співвідношення буття і свідомості як псевдопроблему традиційної філософії і на її місце поставив інше зіставлення — мови і реальності. Тому термін «мова» залишився предметом зацікавлень філософів та лінгвістів, а найбільш фундаментальною опозицією стало зіставлення «текст — реальність». У цілому для нової свідомості характерне уявлення про первинність Тексту. Для філософії культури ХХ століття виникає проблема межі між текстом і реальністю.

Лінгвістичний поворот у ХХ ст. поставив перед філософією культури завдання осмислення відношення між мовою і реальністю. Проблема «мова — реальність» може бути досліджена в найрізноманітніших аспектах: логіко-методологічному (мова — метод), риторичному (автор — мова — код — читач), поетичному (текст — код — реальність), естетичному (текст — форма — переживання), семіотичному (текст — код — інформація), соціально-психологічному (наука — мова — колектив). Більшість із цих вимірів мови стали предметом роздумів авторів, що дотримуються аналітичної, герменевтичної, структуралістської, наратологічної методології.

Мова є носієм смислів. Для народу, що використовує певну мову, кожне слово має свій смисл. Здійснюється передача якої-небудь інформації, досягається розуміння людьми один одного. Вони можуть обмінюватися корисними знаннями про різні явища, предмети і події.

Процес розуміння є перш за все виключно подією мови і протікає у формі розмови, діалогу людей. Розмова — це не просто безліч монологів, серед яких перемагає найбільш яскравий і переконливий. Не зводиться він до простого розуміння думки іншого. У розмові виникає загальне поле, що виражає суть справи.

У будь-якій мові будь-яке слово виявляє своє значення в зіставленні зі словом, що має протилежне значення. Антиноміями слова *реальність* є поняття «вигадка» і «текст». В. Руднев визначає реальність як складну знакову систему, яка сформована природою (або Богом) і людьми. Вона включає стільки знакових систем (мовних ігор), що рядовий носій і користувач знакової системи схильний ігнорувати її семіотичний характер реальності [7, 155].

Одні й ті ж предмети і факти для одних людей і в одних ситуаціях виступають як тексти, а для інших людей і за інших обставин — як елементи реальності. Зимовий ліс для дослідного мисливця зі слідами звірів і пташиними голосами — це текст, відкрита книга. Але якщо мисливець усе життя живе в лісі і раптом потрапив на велику вулицю сучасного великого міста з її рекламою, дорожніми знаками, вказівниками, він не може сприйняти її як текст (як, поза сумнівом, сприймає вулицю мешканець міста). Треба знати мову реальності, для того щоб розуміти її смисл. Але кожен прочитає свій смисл. Тут виникає проблема інтерпретації, про яку йтиметься далі.

Відношення людини до світу визначається смислом. Вивченням смислу займається онтологія, теорія пізнання і методологія науки. Зокрема, в онтології тематизуються смислові координати буття, можливості розмежування сфери дійсного (наприклад, у рамках соціуму, в системах наказів). У теорії пізнання проблема смислу входить до складу проблематики природи і джерел знання, а саме: кордонів його свідомості і безглуздя. Що ж таке смисл для філософів? Смисл — це зміст буття людини в її проєктивному розвитку (у тому числі внутрішнього буття). Він виступає в особливій ролі посередника в стосунках людини зі світом і з самою собою. Саме смисл визначає, що ми шукаємо і що відкріємо у світі і в самих собі. Смисл не завжди може бути виражений раціонально, але більшість смислів приховуються у несвідомих глибинах людської душі, без усвідомлення

смысл не може виникнути. Але й ті інші смысли можуть стати загальнозначущими, об'єднуючи людей, і виступати основою їх думок і відчуттів. Саме такі смысли утворюють культуру. Таким чином, увесь світ перетворюється на носія людських смыслів, на світ культури.

Культура — це універсальний спосіб творчої самореалізації людини через творення смыслу, прагнення розкрити і затвердити смысл людського життя у його співвіднесеності зі смыслом сущого. Культура постає перед людиною як смысловий світ, який надихає людей і об'єднує їх в деяке співтовариство (націю, релігійну або професійну групу і т.д.). Цей смысловий світ передається з покоління в покоління і визначає спосіб буття і світовідчуття людей. В основі кожного такого смыслового світу лежить домінантний смысл, смыслова домінанта культури. Наявність смыслової домінанти культури створює саму можливість культурології як науки: не можна відразу охопити культуру у всіх її аспектах, але можна виділити, зрозуміти і проаналізувати домінуючий смысл. А далі треба вже вивчати різні способи його реалізації, звертатися до деталей і конкретних форм його втілення.

Система смыслів передається від однієї людини до іншої за допомогою знаків. Але культура виражається не просто в знаках, а в символах. Поняття символу займає особливе місце в культурології. Від моменту самоусвідомлення людина створила інструментарій комунікації з повсякденністю, який почав застосовуватися, певно, ще до розвиненого мислення, в кожному разі — раніше за письмо: це була мова знаків і символів. Ернст Кассіер якось назвав людину *animal symbolicum*, адже вона володіє необмеженою здатністю використовувати знаки. Термін «символ» походить від грецького «*symballein*», що означає «складати до купи», «з'єднувати». Через символи нашій свідомості відкривається «святая святых» культури — сенси, що живуть у несвідомих глибинах душі і зв'язують людей у єдиному за типом переживання світу і самих себе. Культура виражає себе через світ символічних форм, які передаються від людини до людини, від покоління до покоління.

У своїй місії вивчення смислів культурологія визначає стратегію формування духовності людей. Вона забезпечує єдність культури та її зв'язок із наукою, тобто виконує інтегративну функцію. Культурологія розкриває смислову перспективу людської діяльності, ціннісний зміст буття людини. Якщо виходити з програми сучасної феноменології, згідно з якою люди бачить не речі, а контури речей, то смислове наповнення цих контурів здійснюється в семантичному полі культури та діяльності через філософсько-культурологічну думку. Культурологія зараз стає світоглядним засобом побудови духовної формації ХХІ століття у зв'язку з безпосереднім дотиком до людської самості та соціально-культурного смислу буття людини.

Розуміти яку-небудь культуру — означає розуміти її семіотику, вміти встановлювати значення використовуваних у ній знаків і розшифровувати тексти, складені з них. Під словом «текст» у культурології розуміється не лише письмове повідомлення, але будь-який артефакт (художній твір, звичай і т.д.), що розглядається як носій інформації. Текст — це культурні явища, інформація, які є носіями смислів. Будь-який текст — у вигляді речі ритуалу, художнього твору, мови і т.д. — є таким, що підлягає прочитанню, розумінню та інтерпретації. Читач ставить собі за мету зрозуміти текст так, як хотів того автор, зрозуміти його думки і задуми, його відчуття і переживання. М.Бахтін писав, що текст є безпосередньою дійсністю, дійсністю думки і переживань [2].

Сьогоденна інформаційна ера вимагає не лише суворого аналізу елементів, форм думки і мови, але й таких цілісних його утворень, як тексти, документи і так далі. Передбаченням об'єктивної потреби практики і культури, яка не раз виникала в історії людської цивілізації, в ХХ столітті стали філософські напрямки, у цьому випадку герменевтика. Наприклад, сучасна герменевтика, спираючись на класичні традиції герменевтики, поставила і стала аналізувати питання, здавалося б приватне, але дуже важливе для сучасної науково-технічної практики: що означає «розуміння» текстів?

Смислотворення і прочитання смислів тексту традиційно позначається двома термінами: розумінням та інтерпретацією. Розуміння трактується як мистецтво осягнення значення знаків, що передають-

са однією свідомістю іншої, а інтерпретація, відповідно, як тлумачення знаків і текстів, зафіксованих письмово [6].

Герменевтика, філософсько-методологічні основи якої були закладені в ХІХ столітті Ф. Шлайєрмахером, у ХХ столітті набуває статусу самостійного напрямку в сучасній філософській думці. У герменевтиці розробляються категорії, принципово важливі для культурології. Серед них особливого значення набувають категорії «розумінні» та «інтерпретації».

Герменевтика є філософським методом аналізу тексту. Прибічниками і філософами, що зробили значний внесок у герменевтику, є Г.Г. Гадамер і Поль Рікер.

Проблеми вивчення і тлумачення текстів викликали філософський інтерес до питання про «розуміння». Розуміння — осягнення смислу або значення чого-небудь. Підхід герменевтики полягає в трактуванні процесу розуміння як пошуку смислу на противагу розумінню як приписуванню значень.

Онтологічний напрям у герменевтиці розвивав М. Гайдегер (1889 — 1976), що зробив предметом аналізу герменевтики мову. Мова в нього виступає як сутнісна властивість людського буття. А оскільки розуміння можливе лише в мові і за допомогою мови, то мова визначає постановку всіх проблем герменевтики. В ній відображається весь світ людського існування і через неї герменевтика в Гайдегера «виходить» на аналіз людського буття. «Таємниця» буття, за Гайдегером, прихована від людини. Існуюча мова, підлегла логічним правилам, граматиці й синтаксису, ставить непереборні межі тому, що люди хочуть сказати один одному. Користуючись такою мовою, люди говорять про суще, а не про буття, у смисл якого їм не дано проникнути.

Великий вплив на сучасну філософську думку зробили герменевтичні ідеї Г. Г. Гадамера (1900 — 2002), учня М. Гайдегера, автора класичної праці «Істина і метод» (1960). Гадамер критично осмислює попередню традицію герменевтики, у першу чергу вчення Ф. Шлайєрмахера, який прагне до історичної реконструкції минулого стану твору мистецтва (тексту) через реконструкцію його культурного контексту. Герменевтика — не мистецтво тлумачення (як це

було у Шляермахера) і не метод пізнання (як у Дільтея), а дослідження умов можливості розуміння. Метою герменевтичного мистецтва повинно стати те, що не «вчувається в світ автора», а уявлення цього світу «в собі» для актуалізації його для себе.

Гадамер трактує феномен розуміння не як інструментально-логічний акт, а як спосіб людського буття. Гадамер під розумінням трактував не тільки процедуру розуміння одною людиною іншої, але й процес розуміння взагалі, який є подією мови «навіть тоді, коли йдеться про позамовні феномени або про голос, що замовк і застиг в буквах, — подія мови, що здійснюється в тому внутрішньому діалозі душі з самою собою, в якому Платон бачив суть мислення» [4, 43].

У гуманітарному знанні інтерпретація — фундаментальний метод роботи з текстами як знаковими системами. Текст як форма дискурсу і цілісна функціональна структура відкритий для безлічі смислів, що існують у системі соціальних комунікацій. Він з'являється в єдності явних і неявних, невербалізованих значень, буквальных і вторинних, прихованих смислів; подія його життя, як писав М.Бахтін, «завжди розвивається на межі двох свідомостей, двох суб'єктів».

«Інтерпретація» найдокладніше розроблялася як базове поняття в герменевтиці, починаючи з правил інтерпретації текстів, методології наук про дух і завершуючи представленнями розуміння та інтерпретації як фундаментальних способів людського буття. Дільтей, об'єднуючи загальні принципи герменевтики від Флація до Шляермахера й розробляючи методологію історичного пізнання та наук про культуру, показав, що зв'язок переживання і розуміння, що лежить в основі наук про дух, не може повною мірою забезпечити об'єктивності, тому необхідно звернутися до штучних і планомірних прийомів. Саме таке планомірне розуміння «тривало зафіксованих життєвиявів» він називав тлумаченням або інтерпретацією. Розуміння частини історичного процесу можливе лише завдяки її віднесенню до цілого, а універсально-історичний огляд цілого передбачає розуміння частин. Звідси особлива значущість передзнання, переддумки для інтерпретації, що повною мірою усвідомлюється надалі

Гадамером, який стверджував, що «законні забобони», що відображають історичну традицію, формують вихідну спрямованість нашого сприйняття, включають у «звершення традицій», і тому є необхідною передумовою та умовами розуміння й інтерпретації.

Предметом особливої уваги в методології культурології виступає герменевтична методологія. Це, зокрема, інтерпретаційно-аналітичний метод, який постає як єдність двох завдань: розуміння тексту (осягнення об'єктивно закладених у тексті смислів, його автохтонного семантичного ядра) та трансформація смислів, знаків, символів, закладених у цьому тексті, у смисловий контекст «своєї» культури.

Герменевтика є дослідженням умов можливості розуміння, яке розширює «поле» інтерпретації, тобто не зводиться лише до роботи з текстами, але має справу з фундаментальними проблемами людського буття-в-світі. Це дозволяє відкривати життєвий світ інших культур, здійснювати діалог із ними і таким чином збагачувати та глибше осягати свою власну культуру.

Поль Рікер поставив завдання створити цілісну концепцію інтерпретації культури, використовуючи все цінне, що напрацьовано сучасною філософсько-естетичною думкою: «філософією життя», психоаналізом, екзистенціалізмом, персоналізмом, структуралізмом, сучасною філософією мови, релігійним світосприйманням.

Установка на синтез не лише співзвучних, але і протилежних філософських концепцій складає специфічну якість його герменевтики, мета якої полягає в тому, щоб використовувати всі досягнення філософської думки в інтерпретації культури і мистецтва. В концепції Фрейда Рікер зацікавився думкою, що діяльність уяви — це продовження поведінки, сенс якого передається не прямо, а через форми культури, історії, моралі, релігії й особливо твори мистецтва.

Виняткове значення Рікер приписує відкриттю Фрейдом лібідо, яке володіє унікальною здатністю, якої немає в жодного з природних потягів, — здатністю до відстроченого і символічного задоволення. Голод, наприклад, пояснює свою думку Рікер, задовольняється їжею й нічим іншим. Секс же може отримати відстрочене несексуальне задоволення — естетичне, лінгвістичне і так далі, тому лібідо

може вивести людину з біологічного життя у світ значень, тобто у світ культури.

За Рікером, відстроченість, символічність задоволення сексуального бажання складає рушійну силу культури, у той же час, коли його життєве задоволення — це «нульова відмітка» культури.

Спільною у «філософії життя» і Фройда є методологія — це інтерпретація, спрямована на досягнення конкретного (чи то психічного життя індивіда, чи то його поведінки) через тлумачення їх проявів у культурі.

Для Рікера надзвичайно важливим аспектом психоаналізу є вчення про ілюзію, покликану компенсувати страждання індивіда. Він спробував включити фантазії у світ культури.

Спираючись на «філософію життя» і психоаналіз, Рікер формулює основні положення феноменологічно-екзистенційної герменевтики: а) факти культури повинні вивчатися опосередковано, виходячи з передісторії, що коріниться в індивідуальному бутті їх творців (життя, поведінка і тому подібне); б) розуміння людини як символічної істоти, а символу як структури значень, де один сенс, первинний, буквальный за допомогою додавань позначає інший — непрямий, вторинний.

Символ і інтерпретація у феноменологічній герменевтиці — поняття корелятивні: інтерпретація має місце там, де є різноманіття символів, і лише в інтерпретації це різноманіття сенсів стає очевидним.

Помилка Фройда, за Рікером, полягає в тому, що вивчення культури (релігії, моралі, мистецтва) пов'язується з простою проекцією внутрішніх конфліктів їх творців. Насправді твір мистецтва йде попереду самого художника і стає ескізом вирішення цих конфліктів — символом особового синтезу і загальнолюдського майбутнього. У зв'язку з цим Рікер виступає противником біографічного психоаналізу, що отримав широке розповсюдження в естетичних концепціях Заходу. Ще в 20-ті роки А.С. Виготський, аналізуючи фрейдівську концепцію художньої творчості, довів, що мистецтво ніколи не може бути пояснене, виходячи з малого кола особистого життя, але неодмінно вимагає пояснення з більшого кола соціального життя. Мистецтво як несвідоме — ось її найбільш вірогідна відповідь [3, 110].

Екзистенціалізм також став складовою феноменологічної герменевтики. М. Мерло-Понті, Ж.-П. Сартр показали приреченість людського буття у світі і представили життєвий світ як основу всього: науки, культури, істини, думок.

Рікер об'єднує три методології: психоаналіз, феноменологію духу і феноменологію релігії (хоча вони і представляють способи інтерпретації, що розходяться: «психоаналіз із минулого суб'єкта як результат пригнічених бажань; феноменологія релігії пояснює символи, виходячи з проблематики священного, і націлена на майбутнє») — на основі онтологічних основ розуміння, що виражають залежність від існування. Кожна з цих методологій має право на існування, якщо доповнюється двома іншими.

У «філософії життя» Рікер визначає герменевтику як мистецтво інтерпретації текстів — минулих або священних. Під текстом розуміється будь-яке явище культури, людського духу, які тісно пов'язані з поняттями «життєвого світу» (Гусерль) і «буття в світі» (Гайдегер) та наділені особливим онтологічним статусом. Поль Рікер прагне інтерпретувати тексти, сполучаючи минуле (arche) і свяченне (sacre).

У праці «Час і оповідь» (т. 1) Рікер пише: «Я кажу, що для мене світ є сукупністю референцій, які відкриваються всіма видами дескриптивних чи поетичних текстів, які я прочитав, витлумачив і полюбив. Розуміти ці тексти — значить інтерпретувати на предикати нашої життєвої ситуації, усі значення якої із простого життєвого середовища (Umwelt) створюють світ (Welt)» [6, 8].

До 80-х років Рікер не займався актуальним значенням культури. Його теза: минуле є сьогодення, зрозуміти сьогодення можна, розмістивши його в минулому. Останні 20 років Рікер прагнув створити таку концепцію інтерпретації, де минуле, сьогодення і майбутнє були б взаємозв'язані і взаємозумовлені.

У 80-х роках Рікер ставить завдання осмислення суб'єкта інтерпретації і розуміння тлумачення як головного способу включення індивіда в цілісний контекст культури, як одної з основ його діяльності в культурі. Тобто французький філософ у своїй герменевтиці прагне апелювати до духовно-практичної реалізації людини у світі культури.

Завдання герменевтичного осягнення, за Рікером, полягає в обґрунтуванні людини як суб'єкта культурно-історичної творчості, в якій і завдяки чому здійснюється зв'язок часів, що заснований на активній діяльності індивіда.

Розробляючи концепцію інтерпретації, Рікер відчуває небезпеку як беззастережного підпорядкування традиції (яка зустрічається у Гадамера), так і акцентування нескінченності в інтерпретації художніх текстів, до чого схиляється рецептивна естетика герменевтики. Жорсткий зв'язок інтерпретації з традицією набуває «насиленницького» характеру, оскільки минуле асоціюється з неухильним порядком і будь-яке порушення традиції розцінюється як хаос, безлад, зайва багатоплановість інтерпретації, на що націлена рецептивна естетика, веде цілісність культури до розпаду.

Поль Рікер пропонує спіралеподібну інтерпретацію, де тлумачення рухається по спіралеподібній дузі, що бере початок у житті і проходить через літературний (художній) твір та його читача, а потім повертається в життя. Частини спіралі — це етапи герменевтичного розуміння, мета якого — відтворення безперервного духовного досвіду людства, залучення кожного нового покоління людей до культури минулого і передача її майбутнім поколінням.

Повертаючись у життєвий світ, твір мистецтва потрапляє не в ту ж «точку», з якої він вийшов, а в іншу, зміщену по відношенню до початкової, завдяки придбанням реципієнтом нового досвіду саморозуміння. Так художні тексти, «поетична діяльність» вписуються у світ повсякденного досвіду, і здійснюється діалог людини з минулим.

Стверджуючи, що саме онтологія символічних значень є «справжньою» підставою розуміння, Рікер слушно підмічає той факт, що жодна мова, якщо лише не тлумачити її розширено-метафорично, не в змозі бути «повним» відображенням усієї різноманітності сторін і рівнів реальності.

При обговоренні розуміння як мовного феномену, мабуть, не варто розширювати кордону того, що можна називати мовною комунікацією. Говорять, наприклад, про «мову» природи, тварин і тому подібне. Як показує Рікер, у кращому разі тут ідеться не про мовне спілкування, а про інтерпретацію символічного змісту, який

можуть мати для людини ті або інші природні явища або штучні знаки, у тому числі й записані знаки мови.

Барт і Дерріда зв'язують прочитання текстів не лише з трансформацією наших уявлень про текст, а й із нашим уявленням про світ реальності. Р.Барт вводить в постмодерністську текстологію термін «текст-задоволення», що фіксує бачення текстового простору як відкритого для однозначного (повного, вичерпного, коректного) і в цьому сенсі фінального прочитання. «Текст-задоволення» фіксує інтерпретацію класичного відношення до тексту як наділеного автотонною семантикою і такого, що підлягає розумінню, яке передбачає герменевтичну процедуру реконструкції сенсу і значення тексту. «Текст-задоволення» орієнтує на читання в традиційному його розумінні, тобто на встановлення в інтерпретаційному зусиллі читача однозначних відповідностей між семіотичними рядами текстового середовища і прийнятими в тій або іншій культурній традиції системами значення, що забезпечує свого роду дешифровку тексту і в перспективі веде до його вичерпного розуміння. Семантичну опозицію до «тексту-задоволення» виконує, за Бартом, поняття «текст-насолада», яке виражає бачення свого об'єкта як принципово плюрального і такого, що не підлягає однозначній вичерпній інтерпретації. «Текст-задоволення — це текст, що приносить задоволення, заповнює нас без залишку, викликає ейфорію; він йде від культури, не пориває з нею і пов'язаний з практикою комфортабельного читання. Текст-насолада — це текст, що викликає відчуття втрати, дискомфорту (що деколи доходить до тужливості); він розкитує історичні, культурні, психологічні засади читача, його звичні смаки, цінності, спогади, викликає кризу в його стосунках із мовою» [1, 471].

Тож, герменевтичний аналіз філософських проблем відкриває нові можливості в осмисленні духовних запитів сучасного людства, соціальні і духовно-моральні проблеми становлення та розвитку суспільства. Проблеми сучасної культурології перш за все пов'язані з перспективами людини, що відкриваються через культуру (в тому числі через інші культури) драму і трагедію власного буття, його духовну нескінченність і вищий сенс.

Література

1. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Составление, общ. ред., вступит. статья Г.К. Косикова. – М.: Прогресс, 1989.
2. Бахтин М. Проблема текста в лингвистике, философии и других гуманитарных науках. - <http://www.infolib.info/philol/bahtin/probltext.html> (15.09.2008).
3. Выготский Л.С. Психология искусства. – М., 1986.
4. Культурология. XX век. Энциклопедия в двух томах. Составитель С.Я. Левит. – СПб.: Университетская книга, 1998. - <http://psylib.org.ua/books/levit01/index.htm> (20.09.2008).
5. Гадамер Х. Г. Язык и понимание. Актуальность прекрасного. – М., 1991.
6. Риккёр П. Время и рассказ. – Т. 1.: Интрига, историографический рассказ. – М. - СПб., 1998.
7. Руднев В.П. Словарь культуры XX века. – М.: Аграф, 1999.

Меднікова Галина Сергіївна – доктор філософських наук, професор кафедри культурології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Русаков Сергій Сергійович – студент Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

*A Hermeneutic Aspects of the Culturological Knowledge
by Halyna Mjednikova and Serhij Rusakov*

Summary

The article contains the hermeneutic reflection of problems of understanding and interpretation in XX-XXI. The problem of research is the hermeneutics as a methodology and a method of culturology. The most attention is paid to the interpretative-analytical method of culturology. The authors consider also the conception of interpretation of culture developed by French philosopher Paul Ricoeur, and demonstrate the features of his hermeneutic.